

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра теоретичної та практичної філософії

**ЖЕРТОВНИЙ НАРАТИВ РОСІЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО
ПРОСТОРУ ТА ЙОГОВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Кваліфікаційна робота за напрямом підготовки 033 «Філософія»
на здобуття кваліфікаційного рівня бакалавра філософії

Студент-виконавець:

Кундіренко Поліна Сергіївна
IV курс, ОР «Бакалавр»

(підпис)

Науковий керівник:

Кебуладзе Вахтанг Іванович
доктор філософських наук, доцент

(підпис)

Допущено до захисту:
на засіданні кафедри
теоретичної та
практичної філософії
протокол №_____ від _____ 2022 р.

Зав. кафедри теоретичної і практичної
філософії, доктор філософських наук,
професор
Шашкова Людмила Олексіївна _____

Київ-2022

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Причини та розвиток формування феномену жертвності у російській культурі.....	6
Розділ 2. Вплив російської культури та її жертвного наративу на формування української ідентичності впродовж історії.....	13
Розділ 3. Сучасний стан: вплив російської культури на формування сучасної української ідентичності	19
ВИСНОВКИ	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:.....	24

Вступ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, у часи повномасштабної війни з Російською Федерацією, одним з найважливіших та найактуальніших питань постає відмова від надбань російської культури. Втім, радикальна ампутація усіх зв'язків з країною, яка довгий час поділяла з нами фактично єдиний культурний простір, багатьом видається надто підлітково-емоційною та недостатньо виваженою. Велика частина населення сучасної України виросла за обставин суттєвого впливу російської культури, адже до ескалації гео-політичного конфлікту східно-сусідський наратив не вважався ворожим, а був сприйнятий почасти як норма. Ця ситуація викликає труднощі у досить солідного відсотка українців з відмовою від споживання продуктів російської культури, так як вони несуть знайомий та “рідний” наратив, що так чи інакше був вкорінений в свідомість за десятиліття споживання. Тож наразі важливо дослідити, які саме культурні феномени та явища, що містяться в ворожій культурі, роблять багатьох українців вразливими до нею та впливають на процес культурної самоідентифікації навіть за часів жорстокої війни, розв'язаною країною-носієм цієї культури. Особливо цікавим мені вбачається феномен “жертвності”, що вже неодноразово був відмічений та частково досліджений філософами різних країн. Можна впевнено стверджувати, що він є своєрідним наріжним каменем міфічної “російської душі”, яку нерідко в собі помічають навіть наші співвітчизники. То за яких причин з'явилося це культурне явище, як вплинуло на свідомість ним уражених - саме це і варто дослідити та відрефлексувати, аби краще зрозуміти стан культурної самоідентифікації “зросійщених” українців сьогодні та запропонувати їм свідоме бачення витоків своїх нинішніх культурних вподобань. Окрім того, дослідження дозволяє осмислити особливості російської ментальності, що беззаперечно впливала на формування української культури довгі роки, позбутися їх свідомо та сепаруватись від їх впливу у подальшому.

Ступінь розробки проблематики: Особливості російської культури

неодноразово піддавались критичному аналізу представниками все тієї ж російської культури (Бердяєв, Соловйов, Чаадаєв та інших), їх напрацювання наразі суттєво допомагають осмислюванню сучасної ситуації, а особливо її витоків. Окрім того, з початку російського вторгнення у 2014 багато представників української інтелігенції аналізує питання впливу російської культури на процес української самоідентифікації. Однак, найчастіше такі праці мають неакадемічний характер та унеможливають використання за рахунок надмірного емоційного забарвлення обраних формулювань. Тож наразі можна констатувати, що обрана мною проблематика сповна розкрита у публіцистичних текстах та особистих дописах, але, на жаль, бракує виваженого академічного висвітлення.

Об'єктом дослідження особливості російської культури та питання української самоідентифікації під їх впливом.

Предметом дослідження феномен жертвності російської культури та сучасний стан української ідентичності сформований з його урахуванням.

Метою дослідження дослідження причин та історія становлення особливостей російської культури, аналіз їх впливу на самоідентифікацію української культури, та рефлексія на тему впливу російських наративів на сучасний стан культурного самоусвідомлення українців.

Завданнями дослідження є:

- аналіз становлення феномену жертвності і російській культурі;
- дослідження впливу зазначеного феномену на формування культурної самоідентифікації України впродовж сторіччя;
- дослідження нинішнього стану культурної самоідентифікації, що сформувалась під впливом російських наративів.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань автор кваліфікаційної роботи спирався на загальнонаукові прийоми та методи пізнання – вивчення літератури, синтез, узагальнення. Також автором були застосовані методи компаративного та структурного аналізу, класифікація, систематизація, порівняння і аналогія. Дослідженню властивий

міждисциплінарний характер через те, що зазначений культурний феномен може вивчатися лише на перетинах різних наук: філософії, культурології, психології тощо.

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та переліку використаних джерел.

Обсяг кваліфікаційної роботи — 25 сторінок. Список використаних джерел містить 10 найменувань.

Джерельну базу дослідження складають праці українських та зарубіжних дослідників. Ключовими для теоретичного дослідження були праці Н. А. Бердяєва, П. Я. Чаадаєва, В. С. Соловйова та інших.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що воно може бути застосовано як теоретична база для подальшого процесу сепарації української культури від російського впливу та слугувати підґрунтям для посилення процесів українізації зросійщеної частини суспільства.

Розділ 1. Причини та розвиток формування феномену жертвності у російській культурі

Російська культура беззаперечно має свій міф, що століттями створювався її представниками, критиками та оспівувачами, і зрештою закарбувався в свідомості світової спільноти як дещо ексклюзивне, безсумнівно високодуховне та в більшості незбагненне для осмислення не-представниками цієї культури. “Умом Россию не понять...” - вислів, що є певною есенсією вищезгаданого міфу, щораз повторюється у дискусіях про культурні особливості росіян самими ж росіянами та зазвичай супроводжується багатозначною паузою наприкінці. Він слугує своєрідним епіграфом до роздумів про не менш загадково-міфічну “руську душу”, яка за приданням проімперської пропаганди об'єднує усіх представників слов'янського світу у єдиний народ. Втім, загадковість та незбагненність, що успішно створювала ореол обраності російській нації впродовж довгих років, у XXI столітті можна трактувати як небажання рефлексії та критичного погляду на власні культурні особливості, що, без перебільшення, утримують національну ментальність у минулому часів імперської величі та унеможлиблюють природній розвиток за прогресивним вектором. Сучасна дійсність, в якій “велика російська культура” стала одним з факторів розв'язання повномасштабної війни у розвинутій Європі в 2022 році, все ж вносить корективи у безсвідомий інерційний рух культурної діяльності країни-агресора та змушує критично й під мікроскопом дослідити витоки сьогоденної ментальності населення Росії. Вони беззаперечно криються в наративах, які вже згадана російська культура пропагувала впродовж усього часу свого існування. Окрім того, такий детальний аналіз є потребою і української спільноти, велика частина якої довгий час перебувала під впливом російської культури, яка в свою чергу насаджувалась як ідеал, до якого варто прагнути у мистецькій діяльності. На сьогодні великий відсоток українців зі східної та центральної частини країни відчувають складнощі у питанні сепарації від культурних надбань країни-агресора, адже наративи, глибоко укорінені в свідомості, не можуть бути скасованими вольовим рішенням. Втім, детальний аналіз основних меседжів культурної повістки та рефлексія щодо їх впливу на мисленнєвий процес навіть у кризові часи війни здатен змінити ситуацію та

свідомо підійти до споживання культурного продукту.

Отож, навіть поверхнєве ознайомлення з шедеврами російської літератури чи кінематографу дає чітке відчуття дійсно особливого відношення до життя, що міститься в ментальності росіян. Воно може бути пояснене феноменом жертвності, що почасти слугує єдиним поясненням дій, афектів та виборів, які роблять герої мистецьких творів впродовж розвитку сюжету до прикладу, або ж роблять реальні громадяни країни при веденні свого політичного чи соціального буття. Впродовж довгої історії становлення та розвитку Російської Федерації можемо прослідкувати вічну готовність її народу ставати у позицію жертви, чиєї - залежить від епохи та історичних обставин. Мислителі останніх сторіч, що аналізували особливості російського менталітету, особливу увагу надавали православній доктрині, яка і породила вищезгаданий феномен та закріпила його як базис світогляду. В основі православного вчення, як відомо, жертва Христа заради спасіння людства постає вищим проявом доброчинності та прикладом для наслідування мирянам, віруючі названі “рабами Божими” впродовж життя спокутують власну грішність. Виходячи з цих положень можемо припустити, що вплив такої доктрини результується в певній інфантильності населення, для якого “рок” чи “Боже проведіння” мають більший вплив на життя кожної окремої особистості аніж власні дії та вибори. Зважаючи на те, що церква завжди мали колосальний вплив на буття мас на теренах Росії, а політичне життя було одвічно повязано з релігійними питаннями - православний наратив проявляв себе не тільки в духовному, але й в державотворчих процесах країни. Особливого розквіту релігійність держави досягла після розпаду атеїстичного Радянського Союзу, коли довго стримуване бажання знов покластись на вищу силу вирвалось з суспільства ніби пружина. На підтвердження цієї тези можна навести цитату з роботи відомого російського філософа Ніколая Бердяєва з його роботи-міркування про долю Росії:

“Російське питання є наразі перш за все питанням духовним. Поза духовним переродженням Росія не може бути врятована. Неодухотворена боротьба за політичну владу зараз лише збільшує її хворобу, лише посилює розкладання ” [2, с. 56].

Центральну роль православної доктрини в формуванні жертвовного імпульсу як базису російської ментальності вбачає і український філософ Вахтанг Кебуладзе. В своїх збірці статей “Чарунки долі” він пише наступне:

“Специфіка російського православ’я зумовлена мазохістсько-діонісійським прочитанням центрального нарративу Християнства – оповідки про життя, смерть і воскресіння Христа. Вся так звана російська духовність пронизана акцентуванням страждань на хресті й жахом перед смертю Бога. Російська релігійна свідомість зачарована міфом про те, що Бог сам офірує себе. Чомусь не зазначався істеричний, самогубний мазохізм Достоевського в історії про Великого Інквізитора. Правда не тільки в тому, що Христос страждав і помер на хресті, аби потому воскреснути, а й у тому, що так буде завжди. Цей світ – юдоль скорботи, страждання його закон. І навіть велика подія Другого Пришестя не змінить цього” [5, с. 120].

Тож можемо зробити висновок, що в основі національної свідомості пересічного росіянина є певне прагнення до страждання заради страждання. Зазвичай воно, звісно, де-юре мало та все ще має певну високу мету, гідну того, аби жертвувати своїм добробутом заради неї. За часів імперії - “за батюшку-царя”, обраного Богом правителя, далі - за ідею комунізму. Щоправда опісля розпаду Радянського Союзу з пошуком більш-менш виваженої ідеї виникали труднощі, адже в капіталістичному світі сповідують саме індивідуалістичні прагнення як базис життєтворчості. Проте народу, що безсвідомо тягнеться до нової порції страждань, не так вже й важлива аргументованість мети, тому сьогодні ми спостерігаємо жертву заради “винищення нацизму”, що б в це словосполучення не вкладалось.

Жертвна та надмірно драматична суть християнства може по праву вважатись особливістю східного прочитання християнського вчення, адже західні - католицьке та протестантське вчення, постулюють більш життєтвердну основу доктрини, яку (дуже генералізовано) вбачають в концепті любові - Бога до людини та людини до ближнього. Власне, у цій різниці, що лежить перш за все в релігійній площині, можемо прослідкувати витoki дихотомії Схід-Захід, на якій

також побудовано безліч ґрунтовних наративів російського культурного простору. Протистояння та войовничість до “західників” - ворогів, що об'єднують націю в єдиний організм, готовий (знову ж таки) жертвувати заради ефемерної перемоги - ще один важливий пласт пропагандистської культури, вкоріненої в свідомості цілого народу. Цей яскравий приклад бінарної опозиції сходу на заходу напrawdę відносить нас до не менш вагомого аспекту національної свідомості - “чорно-білого” уявлення про світ. На цьому ж таки прикладі можемо бачити чіткий поділ на “хороший схід” та “поганий захід”. Власне за такою ж схемою чіткого розділу на хороший-поганий, друг-ворог, зрадник-патріот населенню Федерації доносяться істини про реалії сьогодення, позбавляючи необхідності аналізувати та промовляючи мовою слоганів, яка, як відомо, потужно грає на інстинктах. Так звана контрастна логіка спрощує загальну картину та підштовхує до вибору в сторону вигідного правлячій верхівці варіанту розвитку подій.

Цікавим особисто для мене є той факт, що такий погляд на дійсність, з категоричним “або-або”, де немає напівтонів, а емоційне забарвлення перевищує усі мислимі ліміти, характерне для етапу психологічного розвитку підлітка. В той час як прогресивне демократичне суспільство прямує до свідомого та зваженого підходу до сприйняття світобуття, російська нація суспільно лишається на досить низькому рівні розвитку у психологічному плані, чим можна пояснити більшість соціальних проблем як то сімейне насильство чи повальну гомофобію. Та ж жертвність, неоднаразово згадана в цій роботі, є також виявом радикально-драматичного підліткового способу мислення. Адже доросла самодостатня особистість не схильна до показових широких жестів подібного гатунку, а радше прагне компромісного рішення. Отож, певну специфіку психологічного розвитку індивіда ми можемо спостерігати на загально-суспільному рівні та оцінювати рівень зрілості цілою нацією, беручи за основу для висновків цінності та ідеали, якими послуговується більшість населення країни.

Бердяєв в своїй “Руській ідеї” наголошує на амбівалентному характері російської ментальності: “Можна відкрити протилежні властивості в російському народі: деспотизм, гіпертрофія держави та анархізм; вільність; жорстокість, схильність до насилля і доброта, людяність, м'якість; ритуальність та пошук

правди; індивідуалізм, загострена свідомість особистості і безособистісний колективізм; націоналізм, самохвальство і універсалізм, вселюдськість; есхатологічно-месіанська релігійність і зовнішнє благочестя; пошук Бога і войовниче безбожжя; смиренність і нахабство; рабство та бунт” [3, с. 3].

Незважаючи на досить романтизований опис зазначеної специфіки свідомості російським філософом, саме ця невизначеність та полярність провокує постійну мінливість позиції та непослідовність дій росіянина як громадянина. Його вибір завжди існує в площині “тут-і-тепер”, нехтуючи плануванням на майбутнє та враховуванням помилок минулого, адже мають значення лише нинішні обставини та актуальна на них реакція. Окрім того, саме цей феномен робить націю легкою здобиччю для маніпуляцій, бо в залежності від важелів впливу, що застосовуються, людина такого ментального устрою буде видавати очікувані реакції та вкотре виправдовувати перевірені часом пропагандистські механізми.

Іншим цікавим аспектом російської ментальності в цьому аналізі є покора у відносинах з владою, яка має ґрунтовне вкорінення в культурі країни. Наступний абзац з відомої роботи Петра Чаадаєва “Апология сумасшедшого” сповна ілюструє наведену тезу:

“Оброблені, відлиті, створені нашими властителями і нашим кліматом, тільки в силу покорності стали ми великим народом. Подивіться від початку до кінця наші літописи, - ви не знайдете в них на кожній сторінці глибокий вплив влади, безперестанний вплив ґрунту, і майже ніколи не зустрінете прояв суспільної волі. Але справедливість вимагає також визнати, що відрікаючись від своєї міцї на користь своїх правителів, поступаючись природі своєї країни, російський народ виявив велику мудрість...” [10, с. 31].

В цьому абзаці важко не помітити безліч протиріч. Втім, справжнє дивування викликає спроба автора віднайти певну гідність і мудрість в відсутності волевиявлення у народу. Історична традиція російської нації не передбачає відстоювання власних прав, боротьбу за свободу чи коректури власних структур. Вона передбачає сліпу віру в керуючого та жертвенну згоду на

будь-яке прийняте ним рішення. Романтизацію віри в царя ми можемо зустріти ледве не в кожному примірнику так званої класичної російської літератури, де змагання було лише в ступені поривчастості, з якою громадянин рветься померти за свого володаря. Подекуди складається враження ніби російська культура певним чином тяжіє до некрофільських тенденцій, де “померти за” є більш гідною життєвою стратегією аніж “жити заради”.

Іншим вагомим аспектом світобудови у російській свідомості є віра в такий собі ідеальний світ. Власне це і робить населення схильним до тоталітаризму, адже останній зазвичай обіцяє реалізацію ідеалу влади. В тоталітарній системі до сих пір існує дискурс абсолютної справедливості чи досконалої соціальної рівності населення, а споконвічна віра в ідеал та ідейність навертають народ до тоталітарного режиму правління, в якому жертвують мільйонами заради “торжества справедливості” чи будь-якої іншої недосяжної ідеї.

Останнім важливим пунктом в перерахуванні особливостей російської ментальності, що породжують феномен жертвності та слугують витокami покори у питання державоустрою є віра у власну обраність. Соловйов у своїй “Руській ідеї” проводить багато паралелей між російською та єврейською культурами, акцентуючи почасти саме на питання обраності та так званому “національному егоїзмі”:

“Але істини бояться, тому що вона кафолічна, тобто вселенська. За будь-якої ціни хочуть мати свою особливу релігію, російську віру, імператорську Церкву. Вона не є цінною сама по собі, за неї тримаються як за атрибут і санкцію виключного націоналізму. Але небажаючі пожертвувати своїм національним егоїзмом вселенській істині не можуть і не мають називатись християнами.” [9, с. 137].

Саме віра у власну обраність, що нині транлюється як “особый путь России”, зіграла злий жарт з щиро увірувавшими в його реальність. Адже достеменно невідомо, що представляє собою цей особливий шлях і куди він веде. Зрозуміло лише, що він звільняє від необхідності конкурувати з розвинутими країнами світу, бо ексклюзивність не припускає конкуренції. До того ж,

страждати за власну особливість набагато приємніше, жертвувати адекватними умовами життя заради визнання себе особливим видається чимось гріховно-природним та віддає нарцисизмом.

Розділ 2. Вплив російської культури та її жертвовного наративу на формування української ідентичності впродовж історії

За часи довгого та сусідського існування наших держав, російські наративи були насаджені і на території України. Історія майорить фактами, коли українська мова була суворо заборонена, відбувались переселення корінних народів, впроваджувалось обов'язкове вивчення російської мови та ще безліч інших механізмів зросійщення населення. Цей процес чудово описала Єва Томпсон у своїй роботі “Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм”:

“Розвиток національної ідентичності потребує певної соціокультурної свободи. Тому представники захисного націоналізму витрачають свої ресурси на опір панівній імперській владі, від чого страждають інші види діяльності. Численні національні повстання у ХІХ столітті в Європі та в царській Росії виснажували ресурси малих націй, тоді як імперії радо користувалися їхніми ресурсами” [4, с. 32].

Тож досить логічним постає факт, що за часів поневолення Російською імперією території України можливостей для повноцінної національної самоідентифікації та становлення як нації не було вдосталь. Революційні дії різних масштабів знесилювали рештки пасіонарної спільноти націоналістичного крила українців та заганяли ще далі під ярмо імперіалістичного свавілля. Більшість населення, що на той час мешкало під владою Російської імперії не мало можливості отримувати освіту, тож приймало та асимілювало отримані від країни-загарбника наративи, укорінюючи їх у ментальність свого окремого народу.

Особливої інтенсивності ці процеси досягли за часів Радянського Союзу, коли окрім насильницького насадження мови та культури, вони були додатково возведені в культ елітарних, що мотивувало вивчати та культивувати російські культурні продукти на теренах усього Союзу, та навіть більше - прагнути стати частиною саме російського культурного простору.

Незважаючи на те, що де-юре за часів радянщини існував діалог культур, де-факто нерівноцінність їх репрезентації та свідоме применшення культурних

здобутків республік “менших братів” суттєво звужувало права української культури на автентичність та унеможливлювало її розвиток. Ігор Лосєв розмірковує про цей “діалог” у своїй академічній роботі та постулює наступне:

“Постійне захоплення російською культурою нових просторів за рахунок звуження зони неросійських культур і складало реальний зміст «взаємозбагачення» і «взаємовпливів». Відповідно культури народів СРСР все більш набували ознак регіональності і резерваційності в межах т. зв. «союзної держави». Помпезні заходи на кшталт днів, декад національних культур, огляди і фестивалі та інші фольклорні події не могли змінити загального враження, що про рівноправне і рівновартісне співіснування цих культур з російською годі й говорити. Наявність панівної нації вимагала такого ж статусу й для її культури” [6].

Важливим механізмом применшення української культури було впровадження так званої вже нині “шароварщини”, що відкидала усю глибину традицій та пам’ять пращурів, зберігаючи лише обгортку та закладаючи дешевий стереотип про нації. Для України таким стереотипом став гопак, сало та червона калина до прикладу. Ці образи були часто використаними як демонстративні щодо української нації, подекуди висміяні та зведені до рівня поблажливо-зверхнього сприйняття з боку представників “культури вищої”.

В той же час з насадженням російської культури, й відповідно ментальності, на теренах України, особливості російської свідомості були поширені й на представників української нації. Так феномен жертвності, що розглядається в цій роботі, був виявлений в ідеї жертви власною автентичністю заради загальної перемоги над Заходом та “торжества комунізму”. Незважаючи на те, що українська ментальність відпочатку не передбачає тенденцію пожертви власним добробутом заради абстрактної ідеї, яку ми можемо спостерігати у росіян, все ж цей механізм був також насильницька застосований та почасти припускав покарання в разі непокори. Таким чином впродовж 70 років співіснування в єдиній державі культурні кордони були суттєво розмиті, а російські наративи насильницьким чином насажені представникам української національності.

Вартий також звернути увагу та специфіку книгодрукування та поширення літератури за часів Радянського Союзу. Тиражі книг українською були мінімальними, більше того - вони вони представлені як меншовартісні у порівнянні з літературою російською мовою. Остання ж була обов'язковою для вивчення в навчальних закладах всіх рівнів та фахів. Єва Томпсон акцентує увагу у своїй роботі “Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм” на прямому зв'язку між ефективністю пропаганди та інтенсивністю впровадження літератури мовою та культурним забарвленням агресора, що намагається заповнити культурний простір іншою нацією. Власне через літературу та пропагування активного читання на теренах СРСР були поширені основні ідеї комуністичної верхівки. А можливість національної самоідентифікації ставала все більш неможливою через активну пропаганду радянських цінностей та закарбування російської республіки як ієрархічно вищої.

У науковій роботі “Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна”, що була створена провідними істориками та філософами сучасної України виокремлені та детально осмислені основні наративи, що були насаджені за часи пізнього Радянського Союзу та перші десятиліття незалежної України:

- “ - Україна – це невдала тінь Росії;
- Україна – це штучний проєкт Заходу;
- Крим, Донбас і південний схід України – це Росія;
- СРСР – потужна імперія, Сталін – герой;
- Усі українські націоналісти були фашистами;
- Україна забула про перемогу над нацизмом” [8, с. 2].

Ці основні наративи були поширені не лише споміж населення Російської Федерації, а й на територіях близьких до кордону з нею, що в свою чергу спровокувало появу сепаратистськи налаштованих громадян України. Відповідно згадані пропагандистські дії Росії поставили під сумнів можливість національної самоідентифікації Українців та спричинили розбрат поміж населенням. Основною причиною для інтервенції на схід сучасної України було назване мовне питання, яке є частиною культури країни насадженої насильницьки у попередні роки

сусіднього існування держав. Отож підсумовуючи цей розділ можна констатувати, вплив російської культури на самоідентифікацію українців вже у незалежній державі мав неабиякі руйнівні наслідки, ба більше - підривав єдність народу.

Розглянемо кожен з наведених наративів більш детально.

Україна - це невдала тінь Росії

Один з основних наративів російської пропаганди, що відмінняє цілу українську націю як таку та називає її зіпсованною частиною Росії. В основі його лежать декілька меседжів:

- “Україна - це окраїна Росії”. Основним аргументом до цієї тези слугує спекулятивне твердження про утворення назви країни від російського слова “окраина”, що означає віддалену територію, що існує на відшибі великої держави;
- “Росія є наступницею Київської Русі, а українці - це росіяни”. Інше спекулятивне твердження, що посилається на продовження Русі в Росії виходячи з назви регіону та заперечує існування стародавньої української нації;
- “Відсутність підстав для існування незалежної Української Церкви”. Російські пропагандисти відмовляються приймати Томос про автокефалію Православної церкви України та стверджують про порушення, з якими він був наданий [8, с. 12-15].

Україна - це штучний проект Заходу

Цей наратив просуває твердження про створення України як окремої держави у рамках західного проекту по послабленню Росії. Основними меседжами є наступні:

- “Україну придумали поляки та австрійці”. Принципово нової аргументації цієї тези немає, вона базується знову ж таки на відсутності окремої держави на території України впродовж довгого часу;

- “Українська є штучно створеною мовою”;

- “Україна представляє собою лише чужі відібрані землі”, Росії та Польща відповідно до розподілу території за імперських часів [8, с. 16-18].

Крим, Донбас і південний схід України – це Росія

Даний наратив є продовженням споконвічної традиції захоплення територій Росією під егідою “об’єднання споконвічно російських земель”. В нинішній ситуації це спроба виправдати приєднання Кримського півострову на терористичній операції на сході України. Провідні меседжі:

- “Крим завжди був російською територією” і подарований Хрущовим Україні за часів СРСР, тепер же Росія виправляє помилки горе-секретаря;
- “Донбас є частиною “русского мира”, теза базується на великому відсотку етнічних росіян на території сходу України;
- “Україна за розраду СРСР та ЛДНР у 2014 були створені однаковим чином” [8, с. 19-25].

СРСР – потужна імперія, Сталін – герой

Вищезгаданий наратив в своїй основі має возвеличення здобутків Радянського Союзу, що за десятиліття перетворив аграрну країну на промислового гіганта та вступив у боротьбу за звання першої світової наддержави зі Сполученими Штатами Америки. Провідні меседжі наступні:

- “Україна знехтувала здобутками, що лишив їй у спадок СРСР”. Політика декомунізації зчитується як зрада минулому та його величі;
- “Сталін створив Україну”, якої не існувало як держави до утворення СРСР і саме вождь виокремив її кордони;
- “Культ Шевченка був створений Сталіним” і без його патронату поета б не шанували навіть самі українці [8, с. 26-30].

Усі українські націоналісти були фашистами

Російські пропагандисти часто порівнюють нацистів та діячів ОУН, наголошуючи на їх суміжних ідеях та прагненнях. Розглянемо ці меседжі детальніше:

- “УПА були колаборантами Гітлера за часів Другої Світової Війни”. Російська пропаганда фальсифікує безліч історичних фактів задля доведення цього твердження та маніпуляції на травматичній темі;

- “Слава Україні є калькою від нацистського “Хайль Гітлер”, адже українським нацистам бракувало влучного гасла і вони вирішили запозичити його у попередників;

- “Мазепа, Петлюра та Шухевич стали героями лише через антиросійську позицію” [8, с. 31-35].

Україна забула про перемогу над нацизмом

Росія прагне присвоїти виключно собі перемогу над нацизмом за часів Другої Світової, знецінюючи вклад українців та проголошуючи себе єдиновірно пам’ятаючи про жертви війни:

- “Україна забуває про велику перемогу”, змінюючи в книгах з історії “Велику Вітчизняну” на “Другу Світову” та відмовляючись від святкування 9 травня;

- “Україна забороняє “георгієвські стрічки”, але люди продовжують їх носити”, стверджує пропаганда, проголошуючи відмову від символіки навернення до нацизму;

- “Росіяни звільнили Європу від фашистської навали” і не втомлюються про це нагадувати [8, с. 36-38].

Розділ 3. Сучасний стан: вплив російської культури на формування сучасної української ідентичності

Говорячи про сучасний стан впливу російської культури на формування української ідентичності для початку варто презентувати цитату з вже згаданої статті Ігоря Лосева про діалог (чи то пак його відсутність) між культурами, яка неабияк промовисто описує сприйняття української культури більшістю росіян:

“...незважаючи на різьочу зміну політичного статусу України її статус в російській свідомості помітних змін не зазнав. Саме тому, будь-які спроби українців ствердити свою Культуру і позбутися потужного пресу російської викликають у сусідньому суспільстві нерозуміння, роздратування і навіть ворожість. У нормальних намаганнях усамостійнитися культурно, визначитися духовно вбачаються «чорні», «антиросійські» наміри. Росіяни ще не навчилися сприймати Україну як щось окреме від себе і культурно-самодостатнє, і всякі контакти з нею оцінюються залежно від того, чи ведуть вони до відновлення «втраченого раю», себто до повернення її у лоно матінки-Росії, що, звичайно, не може не викликати остраху, неприйняття і опору з українського боку” [6].

Стає зрозуміло, що таке ставлення не допускає можливості планомірного росту та розвитку культури сусідньої держави, яку атавістично вважають не більше ніж частиною іншої країни, що має бути возеднаною. До 2014 року українська культура все ще лишалась частиною певного спільного пострадянського простору у сприйнятті не лише росіян, але й самих українців. І лише після Революції Гідності українська спільнота відчула тягу до вирішальної сепарації та самоідентифікації як окремої незалежної нації з глибинним культурним бекграундом та потужною історією. Саме з 2014, після збільшення квот на українську музику та впровадження української мови обов'язковою для теле-радіомовника, все частіше почали з'являтися автентичні українські голоси, також з'явився тренд на стилізований український фолк, що був позитивно сприйнятий не лише на теренах України, а й у світі загалом. Важливим зрушенням в питанні культурної самоідентифікації став внутрішній імпульс безпосередньо українців відшукувати своє та спрямовувати увагу на колаборацію з європейськими

митцями, полишаючи “русский мир” та завойовуючи нові ринки. І цей жест досить очікувано визвав негативну реакцію, осуд та критику з боку російської аудиторії, що все ще не сприймає Україну окремою країною. Втім, набагато гіршим проявом зневаги до української культури та спроб її сепарації стала негативна реакція зросійщених українців, що споживали російський контент усе свідоме життя і не були готові до виходу за його межі в такі революційні терміни, якими наразі живе сучасна Україна. На сайті Національного Інституту Стратегічних Досліджень можна знайти чудову статтю, що прояснює сучасну ситуацію та пропонує шляхи її вирішення. Особливої уваги заслуговує наступний абзац:

“У методологічному плані помилковою є позиція Міністерства культури України, що культура повинна працювати винятково на потреби фронту, а державна підтримка має стосуватиметься лише тих проектів, що супроводжуватимуть діяльність армії. На перший погляд, така позиція може здатися патріотичною та викликати симпатію в людей із недостатнім критичним мисленням. Найбільша вада цієї позиції полягає в тому, що вона нездатна бачити культуру як чинник інноваційно-економічної діяльності, звужуючи її винятково до пропагандистських функцій, які, на думку очільників Міністерства культури України, можуть зміцнити ситуацію. Саме «розвиток», а не «зміцнення» насправді здатний посилити гуманітарну безпеку держави, особливо в східних регіонах України. Для того щоб щось зміцнювати, потрібно щось спершу створити” [1].

Автор неодноразово наголошує на тому, що однією з причин затяжного конфлікту на Донбасі стала відсутність українського мовника на місцевому телебаченні та своєрідна полишеність населення території на поталу продуктам російського культурного простору, які активно поширювались та культивувались поміж місцевого населення. Відповідно результатом такої бездіяльності став низький рівень освіченості населення та абсолютна відірваність регіону від життя України та прогресивного світу загалом. Жителі Донбасу стали заручниками феномену гібридної ідентичності, що не має чітких обрисів власної культурної ідентифікації та є вкрай російсько-центричною.

Наразі питання остаточного відділення від російського інформаційного та

культурного простору стало питанням не принципу, а виживання. Втім, частині населення країни вкрай складно відмінити всередині себе результати багаторічного насадження та пропаганди російських наративів, які встигли стати частиною свідомості. Але ситуація має тенденцію змінюватись досить швидко, адже культурний простір став окремим фронтом, на якому ведеться війна. Щодня українські соцмережі наповнюються новими згадками про видатних (та почасти маловідомих) українських діячів, що безперечно не поступаються талантом своїм більш оспіваним колегам з Росії, з'являються детальні розбори діяльності російських митців, що своєю творчістю просували проімперський наратив в маси. Українці активно відмовляються від російської мови у побуті та з великою цікавістю повертаються до традицій та старовинних українських обрядів.

Війна в Україні стала неймовірно потужним поштовхом для активної українізації культурного простору і відокремлення її від атавізмів радянської єдності з Росією. Незважаючи на те, що російські наративи все ще мають великий вплив на певний відсоток населення України та заважають радикальній українізації, суспільство дуже швидко рухається в бік автентичності та вирішального становлення як окремого та незалежного культурного осередку.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження виявили, що на формування жертвовного нарративу у російській культурі вплинули різноманітні фактори. Найпершим та найважливішим з них можна зазначити православний дискурс, який в основі свого вчення має жертвну повістку та вмотивовує до діяльності заради ефемерного кращого майбутнього, яке має колись настати. Вплив саме цього фактору провокує певну інфантильність людського буття, що значно сильніше покладається на “рок” та Божий умисел, аніж на власні дія та їх результати. Це стало великою мірою підґрунтям для уможливлення встановлення тоталітарного режиму, що сторіччями панував та панує на теренах Росії. Він в свою чергу провокує низку ментальних особливостей, що ґрунтовно укорінені в свідомості нації: чорно-біле сприйняття реальності, віра у обраність та особливість нації (“умом России не понять...”), готовність жертвувати власним персональним благополуччям заради ефемерної державної мети, що зі зміною режимів та правлячої верхівки підміняли собою одна одну. Власне, це мислення бінарними опозиціями на довгі століття закріпило в свідомості росіян протиставлення Схід-Захід, що можуть існувати лише у стані ворожнечі та постійного конфлікту. Відповідно, всі надбання “Заходу” вбачаються ворожими, в той час як “східні” ідеї та інтереси без критичного аналізу, де-факто, є єдино-вірними та вартими того, аби за них “страждати”.

Оскільки довгий час велика частина території України знаходилась фактично під впливом Росії - такі ментальні особливості мали великий вплив на формування української культури та значно послабили можливість української культурної самоідентифікації як окремої нації з, можливому межовими в певних аспектах, та все ж окремими ідеалами та цінностями. Особливого посилення вплив російської культури досяг за часів існування Радянського Союзу, коли культурний діалог був унеможливлений ієрархічно вищим положенням російського нарративу та певного возведення в статус ідеального та омріяного. Можна впевнено стверджувати, що саме за роки радянщини Україна зазнала найбільш інтенсивного негативного впливу, що

культурно був насаджений за допомогою обов'язкового вивчення російської колоніальної літератури та кінематографом, представляючим українську ідентичність як поблажливо-близьку та все ж меншовартісну. Власне феномен жертвності, що аналізується у цій роботі, можемо особливо явно прослідкувати в ідеї відмови від національних особливостей, чи хоча б применшення їх до комічного низькопробного рівня (так звана “шароварщина”) заради єдності республік та загальної мети - перемоги над ворожим “Заходом”.

Незважаючи на здобуття статусу незалежності, український культурний простір ще на довгі роки лишався тісно пов'язаним з російською культурою та її панівними наративами. Лише з 2014 року можемо зазначити значні просування у питанні культурної самоідентифікації українців. Агресивні дії з боку Росії, власне початок війни, змусив українців критично подивитись на спорідненість культурного простору та сепаруватись від продуктів російської культури та повернення до власних культурних здобутків, пам'яті пращурів. Тим не менш, навіть за часів повномасштабного вторгнення питання споживання продуктів культури країни-ворога все ще постає, адже історія спільного буття виявляється надто впливовою та глибоко вкоріненою в свідомості великої частини населення країни. В цьому контексті, все той же жертвний наратив знову знаходить своє місце та проявляється у пожертві гідністю заради атавістичного бажання бути долученим “до високого”, яким впродовж віків були представлені російські культурні надбання.

В ході дослідження було виявлено, що нинішня інформаційна та культурна кампанія направлена на шанування автентично-українського та пропонування української альтернативи російському контенту має свої успіхи та навертає українців до культурної сепарації, чи хоча б свідомого та критичного споживання мистецького продукту країни-ворога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Астаф'єв О. А. "Вплив російської імперської ментальності на соціокультурне відчуження в Україні: шляхи подолання". Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. А. Астаф'єв // Національний Інститут Стратегічних Досліджень. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://niss.gov.ua/en/node/1681>.
2. Бердяев НА. Новое средневековье: размышления о судьбе России и Европы / Н.А. Бердяев. - М. : Феникс : ХДС-Пресс, 1991. - 81 с.
3. Бердяев НА. Русская идея / Н.А. Бердяев. - Х. : Фолио ; М.: АСТ, 2002. - 616 с.
4. Ева Томпсон. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. — К., 2006. — С. 19-38.
5. Кебуладзе В. Чарунки долі / Вахтанг Кебуладзе. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. – 160 с.
6. Лосєв І. Сучасні взаємо(?) впливи російської і української культур [Електронний ресурс] / Ігор Лосєв // Українське життя в Севастополі. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrlife.org/main/tribuna/losev_3.htm.
7. Пітерзе Я. Глобалізація та гібридизація / Ян Недервеєн Пітерзе // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; [пер. з англ. Т. Цимбала]. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 73–105.
8. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна / Я. Грицак, К. Галушко, Я. Примаченко, Г. Єфіменко, С. Громенко, І. Гоменюк, О. Ілюк, О. Сороцинська, А. Кадельник. – К.: К.І.С., 2019. – 99 с.
9. Соловьев В.С. Русская идея / В.С. Соловьев // Сочинения : в 2 т. / В.С. Соловьев. - М., 1990. - Т. 2.
10. Чаадаев П. Я. Апология сумасшедшего / Петр Яковлевич Чаадаев. – Санкт-Петербург: ИГ Лениздат, 2014. – 288 с. – (Лениздат-классика).